

UNIUNEA EUROPEANĂ – DESPRE CRIZE LA TRECUT ȘI PREZENT. CÂTEVA CONSIDERAȚII

RUXANDRA IORDACHE*

Este un fapt deja intrat în rutină a se spune că Uniunea Europeană traversează o perioadă de criză, dar nu una simplă și unilaterală, ci mai degrabă un vârtej de crize suprapuse/interconectate. Se spune de altfel că, într-o abordare „clasică“, „alternanța de crize și relansări se află în esența (acestei) viziuni privind istoria integrării europene“, „într-o mișcare lineară de construire a unei Europe comunitare“.¹ Un simplu detur cronologic scoate la lumină succesiunea de impasuri prin care comunitatea europeană a trecut de la crearea sa, în 1951: criza Comunității Europene de Apărare și în urma acesteia, criza privind proiectul unei comunități politice europene; criza Suezului, care a rearanjat interesele statelor membre ale CECO în direcția instituită prin Tratatul de la Roma, într-un sensibil balans între comunitatea economică și comunitatea energiei atomice; criza aderării britanice, deschisă cu candidatura din 1963 și întreținută de opoziția franceză, finalizată în 1973; criza scaunului gol, finalizată cu așa numitul Compromis de la Luxembourg, ce părea a înclina în fața poziției lui de Gaulle; criza economică (nu doar europeană) din anii '70, planând cu efectele ei și asupra comunităților; criza privind ratificarea Tratatului de la Maastricht, ce a reorganizat comunitatea europeană într-un proiect de restart, după schimbarea configurației scenei internaționale la sfârșitul Războiului Rece și al lumii bipolare; criza proiectului constituției europene, din 2004-2005; și, cel mai recent, straturile de criză ce debutează prin 2010-2011, cumulând, compunând vectori multipli: cel economico-financiar global, cel derivat din răbufnirea din zonele fierbinți ale lumii, unde conflictele sunt active de decenii, cu dimensiuni multiple, migrația și terorismul fiind cele mai percutante; prin urmare o criză de securitate în interiorul Uniunii, resimțită până la nivelul vieții de zi cu zi; și, într-un mod aparte, inedita situație a primei ieșiri din Uniune.

Peste aceste vârfuluri de aisberg, facil de denumit cu termenul de criză, am putea aminti și așa-numitele crize de fond ale Uniunii, de la cea instituțională, ce alimen-

* Cercetător științific drd. la Institutul de Științe Politice și Relații Internaționale „Ion I. C. Brătianu“ al Academiei Române.

¹ Laurent, Warlouzet, „Dépasser la crise de l'histoire de l'intégration européenne“, în *Politique européenne*, 2014/2 (n° 44), pp. 98-122. DOI 10.3917/poeu.044.0098, www.cairn.info, p. 100.
Rev. Șt. Pol. Rel. Int., XIV, 1, pp. 158-168, București, 2017.

tează pledoaria mai mult sau mai puțin consistentă despre reforma instituțiilor europene, la criza de legitimitate a elitistului proiect european, sau la criza ideii însăși de a avea o uniune a statelor europene.

În fața provocărilor ce se profilează în contextul actualei crize, ambiția atât a oamenilor politici dar și a domeniului academic este și de a prognoza/anticipa/explica/viziona/propune scenarii posibile/probabile privind Uniunea Europeană în viitor, mai mult sau mai puțin îndepărtat. Aceste proiecții sunt necesare pentru a mai da combustibil unui proiect european deja zgâlțâit de „furtuna perfectă”; dar poate și un excurs înspre trecut ar fi măcar interesant: „.... întoarcerea la istorie ar permite o mai bună cuprindere a crizelor actuale, dar și măsurarea anvergurii tentativelor de relansare, dincolo de succesiunea de Consilii europene prezentate ca *decisive* pentru reglarea crizei”².

Chiar dacă Uniunea Europeană de astăzi nu este o simplă succesoare/dezvoltare a comunităților inițiale, elementele de continuitate dar și de ruptură dintre ele pot apărea într-o lumină utilă dintr-un astfel de exercițiu de întoarcere în trecut.

Ne gândim, în prezentul text, la o scurtă revenire nu neapărat la un moment sau la o serie de momente, ci și la un nume strâns legat de debuturile proiectului european: Jean Monnet. Mai degrabă un necunoscut pentru publicul larg, se spune – încă o dovadă a caracterului elitist al proiectului european – și totuși etichetat/vehiculat, în mod curent și uneori simplist/simplificator, ca unul dintre sau, uneori, marele părinte fondator al comunităților europene, lui Monnet i se atribuie, în primul rând, paternitatea concepției expuse în celebrul discurs adresat de Ministrul de Externe Robert Schuman la 9 mai 1950 în numele Franței, către Germania în special, dar deschis și altor state interesate, ce a dat startul CECO.

Între cunoscători, opiniile cu privire la rolul lui Monnet în proiectul comunităților europene sunt destul de împărțite, am spune pe aceeași linie sau pe o linie aproximativă cu cea care separă pe cei ce apreciază de cei ce critică Uniunea Europeană. Aici am putea face să intervină nuanțele pe care unii autori simt nevoia de a le inocula în abordarea clasică ce reperează poate prea rigid, într-o logică de „manual sau de memorialistică”, o serialitate criză-relansare. Această nuanțare nu contestă întru totul schema generală în care funcționează acest binom, dar îi „aprofundează resorturile, denunțând simplificări abuzive ale istoriei marilor oameni”³.

Cei dintâi sunt mai preocupați de a stabili o filiație clară și incontestabilă între Monnet și comunitățile europene și între acestea din urmă și Uniunea Europeană, într-o dezvoltare liniară și naturală. Autori ce au realizat ample biografii ale lui Monnet, printre care Pascal Fontaine și François Fontaine, dar mai ales Eric Roussel într-un uriaș volum, refac pas cu pas viața acestei personalități, pornind de la mediul familiar și categoria socială de origine, trecând apoi în revistă cariera sa profesională și încercând să stabilească o conexiune între diferitele

² *Ibidem*, p. 117.

³ *Ibidem*, p. 102.

etape din viața lui Monnet, profesională și chiar personală, și ideea majoră ce se susține că l-ar fi urmărit, cea de a reorganiza Europa (postbelică) în scopul unei păci durabile între state istoric rivale.

Proiectele sale sunt apreciate ca „revoluționare“, „vizionare“, „generatoare de schimbare“, fructificări ale unor „ferestre de oportunitate“ la timp sesizate; se insistă pe pragmatismul iluminat și liber de constrângeri ideologice sau doctrinare ce a stat la baza unei filosofii a acțiunii, a implicării, în timp ce colaborările sale cu cercul (restrâns) al decidenților politici sunt catalogate drept „providențiale“, așa cum se spune spre exemplu despre conjunctura ce i-a adus împreună pe Jean Monnet și Robert Schuman, în prima parte a anului 1950⁴.

Cei din a doua categorie argumentează supralicitarea rolului lui Monnet în întreaga această construcție europeană în scopul construirii unui mit original, susținut și autoîntreținut printr-un discurs oficial, uneori „ipocrit“, printr-o narațiune artificială menită a da ceva rădăcini unui proiect european elitist, lipsit de susținerea principală de care avea nevoie: cea populară, cea a oamenilor⁵.

Monnet ar fi, în mod exagerat, promovat în imaginea sa de „arhitect al Comunității Europene“, de „părinte fondator“, înconjurat de o anumită „sacralitate“ (*saintliness*) ce l-a făcut, mult timp, imun față de contestări. Imunitate care nu l-a scutit de aprecierile critice ale unui alt nume sonor de pe scena construcției europene; lui Altiero Spinelli, faimosul federalist european, îi sunt atribuite următoarele vorbe despre Monnet: „Monnet has the great merit of having built Europe and the great responsibility to have built it badly.“⁶ Și nici de tentația cercetătorilor de a argumenta că printre cauzele permanentei crize de legitimitate și ale deficitului democratic de la nivel european se află specificul însuși – marcat de tehnocrație și elitism – al contribuției acestei personalități la lansarea proiectului comunitar⁷.

Dincolo de aceste linii mari care separă criticii de admiratorii unei vieți într-adevăr de excepție, abordări nu întotdeauna lipsite de patimi hrănite de perspective opuse, putem reliefa într-un mic text ce aparține acad. Mircea Malița, o abordare indirectă și succintă, dar poate mai temperată cu privire la rolul acestei personalități în istoria recentă a continentului (vest) european. Numele lui Jean Monnet este invocat ca parte a unui exemplu concret care să ilustreze conceptul de *opusi inseparabili*, preluat de Mircea Malița de la Denis de Rougemont – acele perechi de concepte opuse dar de nedespărțit, care „coexistă și pulsează

⁴ Gilles Grin, „Les crises de la construction européenne: mythes et réalités“, *Papiers d'actualité de la Fondation Pierre du Bois pour l'histoire du temps présent*, no. 4, 2011, disponibil la www.jean-monnet.ch/en/publications-by-gilles-grin-director-of-the-foundation/, pp. 29-30.

⁵ A se vedea spre exemplu Joly, Marc, *Le mythe „Jean Monnet“*. *Contribution à une sociologie historique de la construction européenne*, CNRS Editions, Paris, 2007; Antonin, Cohen, „Le père de l'Europe. La construction sociale d'un récit“, în *Actes de la recherche en sciences sociales*, no. 1/2007, DOI 10 3917/ arss. 166.0015, www.cairn.info

⁶ Michael Burgess, *Federalism and European Union. Political Ideas, Influences, and Strategies in the European Community*, Routledge, 1989, p. 59.

⁷ Kevin Featherstone, „Jean Monnet and the Democratic Deficit in the European Union“, *Journal of Common Market Studies*, vol. 32, no. 2/1994, disponibil pe gallica.org.

simultan⁸; opușii inseparabili constituie deci un motiv principal al respectivului text, motiv explicat prin diferite referințe teoretice, iar perechea la care autorul face referire este cea formată de conceptele interes/valoare. Care este relația dintre ele? „Valoarea este o măsură cu ajutorul căreia plasăm un interes mai sus sau mai jos într-o listă de preferințe, așa cum temperatura măsoară gradul de căldură. Cuplul acesta lucrează împreună în gândirea noastră tot timpul“, precizează Mircea Malița, și nu este lispit de tensiuni, dar acestea „sfidează raționalismul binar și dualismul rigid“⁹.

Cazul Comunităților Europene/Uniunii Europene oferă o dovadă concretă a felului în care pot funcționa astfel de perechi de contrarii ce-și sunt reciproc necesare și ce pot întreține o fructuoasă complementaritate: „Nimeni nu poate nega că în Europa sa, cu o varietate mare de culturi și deci de valori, nu există și valori integratoare, comune, recunoscute de toți. Dar înainte de toate Europa este o comunitate de interese.

Uniunea Europeană este un proiect de civilizație și nu de culturi.“¹⁰ Prioritatea acordată intereselor este, susține autorul, confirmată de întreprinderile și scrierile lui Jean Monnet și Robert Schuman, dar și de evoluția comunităților. Ideea celor doi – și, mai cu seamă a lui Jean Monnet, dacă e să accentuăm paternitatea în genere atribuită acestuia în ce privește concepția din spatele primei comunități, asumată politic de Schuman – era de a reface o civilizație distrusă printr-o pace durabilă dincolo de rivalități istorice și de diferențe culturale, o pace construită pe un interes comun și integrator cu siguranță mai puțin spectaculos, dar care poate „să lase culturile în pace, să nu invoce valori despărțitoare...[...] îndepărtând orice impuls separatist“: „Cu greu se poate găsi un subiect mai șters și neutru din punct de vedere valoric, dar mai dinamizator ca interes comun, decât cărbunele și oțelul. Nimic mai puțin cultural, nimic mai creator de interacțiune. Dacă n-ar fi procedat așa, Europa occidentală nu ar fi întreprins primul pas în lungul și solidul proces al integrării.“¹¹

Monnet și Schuman ar fi avut meritul de a sesiza cuplul fructuos interes/valoare și de a-l fi valorificat înclinând balanța înspre cel dintâi termen al binomului, cel pe care s-a putut clădi constructul comunitar, în defavoarea termenului generator de diferențe, de separatisme. A pune oamenii să lucreze împreună, în numele unui interes comun și lăsând în plan secund afinități sau nonafinități, a fost, arată Malița, calea de a învăța practic „conviețuirea civilizată“ între indivizi, dar și calea de a încerca o regândire a statului suveran și a relațiilor dintre state suverane. Sectorul cărbune-oțel a experimentat această proiecție privind interacțiunea indivizilor și renunțarea la suveranitatea statului pe un domeniu limitat, dar semnificativ în epoca anilor '50.

⁸ Mircea Malița, „Opușii inseparabili“, în *Cadran Politic*, 19 decembrie 2009, www.cadranpolitic.ro.

⁹ *Idem.*

¹⁰ *Idem.*

¹¹ *Idem.*

Această idee/inspirație, arată Malița, îi plasează pe cei doi „fără reținere, în lista marilor înțelepți europeni“, dar niște mari înțelepți lipsiți de vocația de predicatori – așa cum în genere se spune spre exemplu despre Monnet că nu era defel un bun orator –, și de carisma ce i-ar fi apropiat de mase, întrucâtva însă în spiritul prea puțin spectaculosului domeniu „cărbone și oțel“ ce a stat la baza primei comunități europene. Aceeași propensiune față de coagularea unui interes comun leagă numele lui Monnet și așa-numita metodă comunitară de perspectivele teoretice furnizate de funcționalism (teoretizat de autorul american de origine română David Mitranyi) și de neofuncționalism (evocat fiind de cele mai multe ori numele lui E. B. Hass). Atributul tradițional și de neatins al statului – suveranitatea – este rediscutată din perspectiva celor două teorii în termenii unui transfer către un nivel suprastatal, a cărui primă ilustrare instituțională a fost Înalta Autoritate a CECO. Un nou mod de conviețuire a statelor în sistemul internațional, în care statele ar învăța negocierea unui interes comun prin alte pârghii decât cele ale interesului național strict și care generează, în procesul integrării, o nouă pereche de *opuși inseparabili*: funcție/structură¹².

Prima comunitate s-a născut ca soluție a unei mari crize, cea a războiului mondial „fratricid“ abia finalizat și a nevoii de reconstruire a unui continent distrus (și divizat, comunitatea interesând la acel moment doar partea sa occidentală) și sub impulsul interesului american de a pacifica vechiul continent dar și de a împiedica o eventuală înaintare a taberei socialiste, în contextul postbelic al sistemului bipolar. Chestiunea germană făcea de asemenea parte din tabloul complet al epocii: Germania (divizată), dar în curs de redresare economică, trebuia reintegrată în ordinea internațională în condiții de egalitate, dar sub control strict în ce privește problema sensibilă a reînarmării germane, potențial generatoare a unui nou militarism. Din nou, sectorul „cărbone-oțel“ și transferarea sa către instituții supra-naționale au reprezentat o soluție, iar Franța – după cum era și în intenția sa, afirmă în mod repetat Monnet – a putut juca un rol de lider pe măsura aspirațiilor sale de mare putere.

Construcția comunitară nu a fost, însă, întru totul consecventă cu acest echilibru inițial între interes-valoră pe care Monnet și Schuman l-ar fi identificat și aplicat la momentul fondării primei comunități; binomul criză/relansare s-a inserat constant în dinamica europeană. Unii autori vorbesc despre o „veritabilă lună de miere“ a comunității în prima decadă, umbrită de „epoca crizelor“ ce începe abia cu anul 1963¹³.

Dar nu mai târziu de 1954, eșecul comunității de apărare, susținută de Jean Monnet, este citit ca un eșec pentru acesta din urmă, dar, pentru proiectul comunitar a însemnat și îngroparea tentativei corelate a comunității *politice* europene. La mai bine de două decenii distanță, Monnet numea acest episod – care, de altfel, privase Franța de oportunitatea de a se consolida ca lider al Europei

¹² *Idem.*

¹³ Laurent Warlouzet, *loc. cit.*, p. 101.

occidentale – „...o zdruncinătură ceva mai mare decât altele în istoria comunității“, dar chiar și așa acest eșec nu schimbă „natura lucrurilor“¹⁴.

Cu toate acestea, la momentul imediat următor respingerii franceze a proiectului de comunitate europeană, Jean Monnet sublinia riscurile la care Europa ar putea fi expusă: conflictul potențial între est și vest; incapacitatea statelor europene de a acționa, rămase în urmă în raport cu capacitatea de acțiune a Statelor Unite ale Americii sau Uniunii Sovietice; ascensiunea naționalismelor; ascensiunea neutralismului și naționalismului german; instabilitate politică în Franța și exportul ei în alte țări europene; revenirea la modelul de cooperare instituit în cadrul Societății Națiunilor; ascensiunea pe scena mondială a unor mari unități politice și economice precum India și China și slăbirea prin divizare a statelor europene; scăderea bunăstării occidentale pe fondul sporirii dependenței energetice față de Orientul Mijlociu și al presiunii politice ce ar veni dinspre acesta din urmă¹⁵.

În 1955, Jean Monnet se retrage de la președinția Înaltei Autorități a CECO, el fiind primul președinte al acestei instituții noi. Unii interpretează această retragere ca marcă a stilului specific de acțiune al lui Jean Monnet: înclinat înspre etapele de concepție și demarare, acesta ar fi avut tendința de a se retrage odată cu pune-rea în funcțiune proiectelor, preferând să se dedice conceperii altora noi. În alte interpretări, Jean Monnet începea a fi marginalizat în interiorul comunității la care cu siguranță a contribuit.

În revanșa retragerii sale din postura de „înalt funcționar european“, Jean Monnet înființează, în 1955, așa numitul Comitet de Acțiune pentru Statele Unite ale Europei, prin intermediul căruia intenționa să continue proiectul său european în viziunea sa – „Uniunea federală a popoarelor și țărilor europene într-o piață de 160 de milioane de consumatori“¹⁶ – acesta fiind transnațional, transparent. Comitetul va funcționa până în 1976 și va reuși să reunească, în numele obiectivului de Europa unită, oameni politici din mai multe țări ale Europei (Germania, Italia, Belgia, Franța, inclusiv din Marea Britanie), indiferent de apartenența lor de partid (nefiind însă acceptați reprezentanți gaulliști sau din extrema stângă) și indiferent de conjunctura aflării lor la putere sau în opoziție, dar și reprezentanți ai sindicatelor. Ponderele acestui comitet este însă la rândul ei diferit interpretată: ca puternic grup de lobby în favoarea înaintării integrării europene, sau ca elegantă manieră a unei personalități de a ieși din cercul restrâns al celor ce iau decizii, rămânând cumva, la periferia acestuia, dar nu întru-totul în afară. „Instituție privată dar legată organic de lumea politică“, acest comitet a avut o influență notabilă până la venirea la putere a lui de Gaulle (spre exemplu în cazul conferințelor de la Messina), în 1958, după care ar fi devenit mai puțin „ofensiv“¹⁷.

¹⁴ Jean Monnet, *Mémoires*, Paris, Fayard, 1979, p. 465.

¹⁵ Interviu cu Jean Monnet realizat de A. Fontaine, 1955, cf. Gilles Grin, *loc. cit.*, pp. 32-33.

¹⁶ Jean Monnet, cf. Gilles Grin, *loc. cit.*, p. 22.

¹⁷ Gilles Grin, *loc. cit.*, p. 30.

În 1956, pe fondul crizei Suezului, se afirmă despre Monnet că a contribuit la relansarea procesului de integrare în cadrul conferințelor interguvernamentale de la Messina, finalizate cu Tratatul de la Roma; Monnet a susținut mai degrabă proiectul Euratom (consecvent cu logica integrării sectoriale care debutase cu CECO), temându-se că o eventuală respingere a integrării economice prin piața comună ar fi atras, după eșecul Comunității de Apărare, abandonarea cu totul a proiectului european¹⁸.

Cu toate acestea a devenit un leitmotiv ca numele său să fie asociat cu crearea Comunității Economice Europene, dorită și susținută mai cu seamă de Germania, care respingea Euratom, și mai puțin agreată de Franța, favorabilă Euratom. Lui Jean Monnet unii îi atribuie reușita de a face, în cele din urmă, să fie acceptată abordarea dublă – Euratom și piața comună: „Credem, în ce ne privește, că nu există opoziție între cele două metode.”¹⁹ Pe de altă parte, alții îi reproșează complicitatea, fie și pasivă, la transmiterea mitului privind rolul său, judecat exagerat, în derularea conferințelor de la Messina și pregătirea tratatelor de la Roma.

Anii '60 sunt marcați de opoziția franceză față de aderarea britanică la comunități, în două rânduri impusă de Charles de Gaulle, în 1963 și 1967, precum și de criza, intercalată celor două veto-uri franceze, a scaunului gol, din anii 1965-1966. Așa-numita „viziune” a lui Monnet, centrată pe a sublinia limitele și pericolele rămânerii în logica rigidă a suveranității de neatins a statelor, este față în față cu viziunea despre Europa a marelui său rival, Charles de Gaulle, ostilitatea lor reciprocă – dar nu lipsită de apreciere reciprocă – având origini mai vechi, în întâlnirea lor din Alger, din vara lui 1943.

Europa lui Jean Monnet era diferită în configurație de cea a lui de Gaulle, o Europă a statelor-națiune, dar și în postura sa față de marele actor de peste Atlantic, Statele Unite. „... Relația dintre Jean Monnet și de Gaulle a stabilit liniile de demarcație între Statele Unite ale Europei și Uniunea Europeană”, arată Irene Finel-Honigman²⁰. Crize inutile, sublinia Monnet, și finalizate cu aproximație – prima prin menținerea candidaturii britanice, și a doua, prin compromisul de la Luxembourg, un acord greșit, dar care „avea să permită să se meargă înainte”²¹.

Decada anilor '70 este marcată de criza economică mondială și a resurselor energetice provenite din regiunea Orientului Mijlociu: „...lumea traversează criza cea mai profundă de după război”²². Din punctul de vedere al lui Monnet, comunitatea celor nouă state – cu Marea Britanie aderată, în fine, în 1973 (în același timp cu Danemarca și Irlanda) – suferă din pricina structurii neorganizate

¹⁸ *Ibidem*, p. 28.

¹⁹ Jean Monnet, cf. Gilles Grin, *loc. cit.*, p. 34.

²⁰ Irene Finel-Honigman, „Monnet and de Gaulle The French Paradigm in the Competitiveness between the United States and the European Union”, în Dean Kotlowski, *The European Union: from Jean Monnet to the Euro*, Ohio University Press, Athens, 2000, p. 91.

²¹ Jean Monnet, cf. Gilles Grin, *loc. cit.*, p. 39.

²² Jean Monnet, cf. Gilles Grin, *loc. cit.*, p. 40.

a deciziei, iar transferul de suveranitate suscită rezistențe: „obiceiurile trecutului sunt încă tenace, iar obiectivul pe care ni-l fixasem se dovedește dificil de atins²³. Formalizarea reuniunilor responsabililor politici naționali după logica interguvernamentală a condus către instituirea regulată a forumului cunoscut din 1974 sub denumirea de Consiliul European. Jean Monnet ar fi avut un rol însemnat și în articularea acestui for de decizie, arată unii autori ce studiază viața și cariera acestuia, în timp ce alții semnaleză contrariul: metoda funcționalistă asociată cu numele lui Jean Monnet alunecă într-un plan secund în favoarea abordării interguvernamentale. În fine, în 1979 are loc și prima alegere directă a Parlamentului European, moment „promis“ încă din tratatul fondator al CECO, menit a „reduce“ distanța dintre cetățenii statelor membre și comunități. În fapt, de-a lungul anilor '70 alternanța criză-relansare este mai puțin ferm delimitată: este o perioadă de reforme instituționale importante pentru comunități, dar și cea în care aderarea Marii Britanii aduce „probleme (ce) ...antrenează crize ce se împăștie pe durata unui deceniu“²⁴: o criză potențială evitată la limită la renegocierea din 1975, apoi criza de natură bugetară, o criză deschisă ce a ocupat perioada dintre anii 1982-1984.

Cu o mare parte din momentele de criză ale comunităților europene, Monnet a fost deci contemporan: a murit în 1979, „ratând“ anii '80, cu momentul Actului Unic European (1986), prima reformă adusă tratatelor fondatoare, și, la capătul acestui deceniu, procesul transformării comunităților în Uniune, pe fondul mai complex al destrămării ordinii instaurate de Războiul Rece, dar și reunificarea germană, o altă chestiune de mare interes pentru Monnet. Schimbarea la față a comunităților a însemnat adoptarea, între 1991 și 2007, a unei serii de patru tratate europene, precum și reluarea extinderilor, la aproape un deceniu de la aderarea Spaniei și Portugaliei în 1986, cu Finlanda, Suedia, Austria (2005) și ulterior inclusiv către estul Europei, recuperat din fosta zonă de influență sovietică. Ratificarea Tratatului de la Maastricht, ce a întâmpinat dificultăți în Danemarca și Germania, eșecul proiectului integrator de constituție europeană, respins de două dintre statele fondatoare în 2004 – Franța și Olanda –, ratificarea dificilă a Tratatului de la Lisabona (rezervele poloneze și cehe, dar și respingerea sa prin referendum de către Irlanda în 2008), sunt tot atâtea momente în care binomul criză/relansare poate furniza un cadru de înțelegere, dar mai nuanțat având în vedere complexitatea tot mai sporită a Uniunii.

Fără îndoială, Uniunea Europeană este astăzi mai mult decât o simplă continuare a comunităților și depășește prin anvergură și configurație entitatea la care se raporta Monnet. În *Memoriile*²⁵ sale, redactate la distanță de peste două decenii de la evenimentele fondatoare din anii 50, Monnet afirma însă că Europa

²³ *Idem*.

²⁴ Laurent Warlouzet, *loc. cit.*, p. 101.

²⁵ O discuție în sine este deschisă de cercetători cu privire la „autenticitatea“ însăși a acestor *Memorii*, atât din prisma identificării autorului lor real – Pascal Fontaine ar fi cel ce ar fi alcătuit această narațiune, cât și din prisma conținutului acesteia, considerat a fi reinterpretat și reorganizat cu elementele de cunoaștere pe care le oferă perspectiva asupra faptelor deja împlinite.

se va construi traversând variate etape de criză, poate în spiritul ideii că orice punct de turnură poartă în sine germeii unui nou început sau al asumării din start a dificultăților acestui demers european: „Întotdeauna am gândit că Europa se va face în crize și că va fi suma soluțiilor ce se vor fi găsit la aceste crize.”²⁶ De altfel, după cum reiese dintr-o vastă literatură de specialitate, fiecare din aceste momente de criză a stârnit comentarii și neliniști cu privire la viitorul/eșecul/abandonarea proiectului comunitar.

Și totuși, în raport cu crizele de diverse naturi pe care doar le-am evocat mai sus, criza actuală a Uniunii are acest specific de a fi multifățetată, ea compune vectori diferiți, situați pe paliere diferite, dar simultan activați: este *în același timp* o criză politico-instituțională, o criză a raporturilor dintre statele membre dar și dintre acestea și Uniune, o criză economică și financiară, socială, demografică, culturală, și se sincronizează și cu ceea ce se anunță a fi o nouă reșezare a centrilor de putere mondiali.

În spiritul binomului interes/valoare evocat de academicianul Malița, în ce privește Uniunea Europeană, balanța pare a se înclina în prezent în favoarea celui de-al doilea termen din pereche: „Valorile nu se mulțumesc cu locul lor; ignoră și detestă interesul, primul termen al cuplului. Goana după specific sufocă mersul curentelor integratoare.”²⁷ Din acest punct de vedere, criza polivalentă și multidimensională a Uniunii Europene actuale rezultă a avea un profil dat de crizele pe care Monnet le-a evocat privind critic către dinamica comunităților europene, așa cum le trăise el însuși: e o criză ce alimentează nevoia de diferențiere și îngreunează agregarea unui interes comun.

Cel puțin un element constitutiv al crizei europene actuale a făcut totuși obiectul atenției lui Monnet și reflectă în mod ilustrativ perturbarea binomului interes/valoare evocat mai sus. Este vorba de relația Marii Britanii cu comunitățile, despre care Monnet, alături de alte nume (Edgar Pisani, Guido Carli, Robert Triffin, Lord Plowden, Karl Winnacker, Walter Hallstein), a și redactat un mic volum, în 1969, cu titlul *La Grande Bretagne et l'Europe*, și pe care a evocat-o destul de detaliat în *Memoriile* sale. Marea Britanie a fost, alături de Franța, într-o primă fază, parte a binomului central în jurul căruia Monnet proiecta o reorganizare a Europei postbelice, inclusiv în încercarea disperată și nereușită de uniune franco-britanică din iunie 1940.

Ulterior, reevaluând dificultatea de a atrage într-un parteneriat continental acest complex stat insular, orientat mai degrabă spre proiecțiile sale transatlantice și interesat doar de o zonă europeană de liber-schimb, Jean Monnet ar fi regândit binomul central în formula care s-a și concretizat: Franța-Germania. Cât despre Marea Britanie, putem constata că atât aderarea sa, în deceniul șapte al secolului trecut, cât și retragerea sa din Uniunea Europeană, atât de recent și discutabil decisă, au provocat câte o criză în interiorul constructului comunitar, cu

²⁶ Jean Monnet, *op. cit.*, p. 488.

²⁷ Mircea Malița, *loc. cit.*

adăugirea că Brexitul de azi nu este doar sursă de criză, ci și parte dintr-o criză mai amplă a Uniunii. Referindu-se la interesul sau dezinteresul britanic față de comunități, Jean Monnet spunea în 1956: „Trebuie ca Anglia să se afle în fața unei realități ce progresează și în al cărei viitor să ajungă să creadă. Pentru a avea participarea engleză, trebuie să reușim (comunitățile, *n.n.*) și să le construim fără a aștepta acordul britanic.”²⁸ Din perspectiva acestei analize, cum putem interpreta Brexitul?

Poate ca pe un semnal că ar fi mai mult decât o criză de parcurs normală în evoluția oricărei structuri. Potențiale alte viitoare *exituri* (precum cel al Franței sau Olandei, de altfel state fondatoare ale comunităților europene), radicalismul, populismul și atitudinea ostilă față de elitele politice, accentuarea separatismelor și opoziția față de centrul de decizie de la Bruxelles și față de un *establishment* contestat și îndepărtat de cetățeni, climatul internațional de securitate generat de ascensiunea fenomenului terorist, efectele atât de controversate ale globalizării, schimbarea raporturilor de putere în sistemul internațional, toate acestea sunt dinamici ce pot trimite cu gândul la ipoteza că proiectul european *în forma actuală* și-ar fi atins durata maximă de viață.

Arhitectura instituțională, creșterea economică și rezistența față de mirajele populismului sunt cel puțin trei dimensiuni deși, revenind la nevoia subliniată de academicianul Mircea Malița de a depăși logica binară rigidă, poate că marea provocare actuală este de a discuta tot în termenii unui binom de *opuși inseparabili* a căror tensiune să fie înțeleasă și exploatată în complementaritatea lor fructuoasă, dar care binom rămâne, încă, de identificat.

REFERINȚE

- Burgess, Michael, *Federalism and European Union. Political Ideas, Influences, and Strategies in the European Community*, Routledge, 1989.
- Cohen, Antonin, „Le père de l'Europe. La construction sociale d'un récit“, în *Actes de la recherche en sciences sociales*, no. 1/2007, DOI 10.3917/arss.166.0015 www.cairn.info, accesat în data de 12.01.2017.
- Featherstone, Kevin, *Jean Monnet and the Democratic Deficit in the European Union*, Journal of Common Market Studies, vol. 32, no. 2/1994, disponibil pe gallica.org, accesat în data de 10.01.2017.
- Finel-Honignam, Irene, „Monnet and de Gaulle The French Paradigm in the Competitiveness between the United States and the European Union“, în Dean Kotlowski, *The European Union: from Jean Monnet to the Euro*, Ohio University Press, Athens, 2000.
- Fontaine, Pascal, *Jean Monnet: l'inspirateur*, J. Grancher, Paris, 1988.
- Grin, Gilles, „Les crises de la construction européenne: mythes et réalités“, *Papiers d'actualité de la Fondation Pierre du Bois pour l'histoire du temps présent*, no. 4, 2011, disponibil la www.jean-monnet.ch/en/publications-by-gilles-grin-director-of-the-foundation/, accesat în data de 12.12.2016.

²⁸ Jean Monnet, cf. Gilles Grin, *loc. cit.*, p. 29.

- Grin, Gilles, „Jean Monnet, le Comité d'action pour les Etats-Unis d'Europe et la genèse des traités de Rome“, în *Relations Internationales*, no. 136/2008, disponibil la www.jean-monnet.ch/en/publications-by-gilles-grin-director-of-the-foundation/, accesat în data de 15.01.2017.
- Joly, Marc, *Le mythe „Jean Monnet“*. Contribution à une sociologie historique de la construction européenne, CNRS Editions, Paris, 2007.
- Malița, Mircea, „Opușii inseparabili“, în revista *Cadran Politic*, 19 decembrie 2009, www.cadranpolitic.ro
- Malița, Mircea, Dan Dungaciu, *Istoria prin ochii diplomatului. Supraviețuirea prin diplomație, „deceniul deschiderii“ (1962-1972) și crizele lumii globale*, București, Editura RAO, 2014.
- Monnet, Jean, *Mémoires*, Fayard, Paris, 1976.
- Roussel, Eric, *Jean Monnet*, Fayard, Paris, 1996.
- Warlouzet, Laurent, „Dépasser la crise de l'histoire de l'intégration européenne“, în *Politique européenne*, 2014/2 (n° 44), pp. 98-122. DOI 10.3917/poeu.044.0098, www.cairn.info, accesat în data de 07.12.2016.